12. Unix

01 Charakteristika systému

- **a)** Srovnání s MS Windows
- **b)** Adresářová struktura

02 Uživatelský a programátorský interface

- **a)** Základní příkazy, roury, tvorba skriptů, systémové proměnné, vrstvy

03 Použití a popis služeb

- **a)** Telnet, SSH, FTP, DNS, DHCP

04 Vizualizace Unixového prostředí na MS Windows

12. Unix

Charakteristika systému

Základní informace

- UNIX je **víceuživatelský a víceúlohový univerzální operační systém**.
- Byl vyvinut ve výzkumných laboratořích **AT&T** Bell Labs – autoři: Ken Thompson a Dennis Ritchie *(přelom 60.–70. let)*.
- Většina systému UNIX je napsána v **jazyce C**, což **zajišťuje přenositelnost mezi různými hardware platformami**.

Souborový systém

- **UNIX má hierarchický souborový systém:** stromová struktura adresářů s jedním kořenem *(/)*.
- **Každé zařízení je reprezentováno jako soubor** – jednotný přístup ke všem prostředkům *(např. /dev/sda, /dev/tty)*.

Víceuživatelský a víceúlohový systém

- **Víceuživatelský režim:** umožňuje současný přístup více uživatelům *(např. přes terminály nebo vzdálené přihlášení)*.
- **Víceúlohový režim** *(multitasking)*: každý uživatel může spouštět více procesů současně.

Úlohy operačního systému

- **Správa paměti, procesů, disku a vstupně-výstupních** zařízení.
- Poskytuje prostředí pro **běžnou práci uživatele i vývoj aplikací**.

Platformová nezávislost

- UNIX běží na široké škále zařízení – **od superpočítačů až po PC.**
- Je **velmi rozšířený na výkonných** pracovních stanicích.

Softwarová vybavenost

- Dodává se s množstvím programového vybavení:
  - Textové editory *(např. vi, WordPerfect)*
  - Kompilátory *(C, C++, Fortran…)*
  - Databázové systémy *(např. dBASE, Oracle)*
  - CAD nástroje *(např. AutoCAD, OrCAD)*
  - Open-source programy *(např. X Window, TeX, GCC)*

Vlastnosti systému UNIX

- **Jednoduché uživatelské rozhraní** – příkazová řádka *(shell)* a **volitelně i grafické prostředí** *(X11)*.
- **Zařízení jsou prezentována jako soubory** – jednotný přístup *(např. čtení/zápis do tiskárny jako do souboru)*.
- **Silný shell** *(příkazový jazyk)* – shell je **plnohodnotný skriptovací jazyk** s podporou:
  - Cykly, podmínky, proměnné, funkce
  - Spojování programů pomocí **rour** *(pipes)* a přesměrování
- Nástroje **pro práci s textem a soubory**:
  - Vyhledávání, porovnávání, třídění, filtrování, práce s tabulkami, rovnicemi
- **Vývojové nástroje:**
  - Kompilátory, debuggery, profilery
  - Lexikální a syntaktické analyzátory *(např. lex, yacc)*
  - Podpora týmové spolupráce

12. Unix

Síťové funkce

- UNIX obsahuje **základní síťové programové vybavení**:
  - Podpora protokolů **TCP/IP**
  - Připojení do počítačových sítí
  - Síťové nástroje a služby *(viz pozdější sekce: Telnet, SSH…)*

Shrnutí pro zapamatování:

- UNIX = **přenosný, víceuživatelský, víceúlohový OS**
- Napsán v jazyce C → **běží skoro všude**
- **Silný shell**, hierarchický systém, jednotné rozhraní pro vstup/výstup
- **Bohatá výbava nástrojů** pro práci i vývoj
- **Silná síťová integrace**

UNIX – Srovnání s MS Windows

Vlastnost	UNIX/Linux	Windows
Licencování	Open Source – uživatel má přístup ke zdrojovému kódu, může ho upravovat a přizpůsobit systému.	Proprietární (uzavřený kód) – zdrojový kód je nepřístupný, chráněný licencí Microsoftu.
Zabezpečení	Vysoká bezpečnost – otevřený kód umožňuje rychlé odhalení a opravu chyb, nižší výskyt virů.	Častý cíl útoků – velká uživatelská základna, více malwaru a bezpečnostních děr.
Výkon a nároky	Nižší systémové nároky, běží rychle i na starším hardware.	Vyšší nároky na výkon, pomalejší na slabších strojích.
Způsob přístupu k zařízení	Všechna zařízení (např. HDD, tiskárny, CD-ROM) jsou reprezentována jako soubory (např. /dev/sda, /dev/lp0).	Zařízení jsou spravována jako objekty nebo jednotky (např. C:, D:, E:, USB Drive).
Adresářová struktura	Stromová struktura začínající kořenovým adresářem / (např. /home, /etc, /bin).	Soubory jsou rozděleny podle písmen jednotek (C:\, D:\, atd.), adresáře = složky.
Duplicitní názvy	Nelze mít dva soubory se stejným názvem ve stejném adresáři – to platí pro obě platformy. (Pozor: uvedené tvrzení o Linuxu je nesprávné – systém nedovolí duplicitu ve stejné složce, stejně jako Windows.)	Stejné – nelze mít duplicitní název souboru ve stejné složce.
Uložení systémových a programových souborů	Různě oddělené – systémové soubory ve /etc, /bin, /sbin, programové v /usr, /opt, atd.	Většina systémových a programových souborů je umístěna na jednotce C:\ (např. C:\Windows, C:\Program Files).

12. Unix

Shrnutí pro zapamatování

- UNIX/Linux je **otevřený, rychlý, bezpečný a univerzální systém** s jednotným přístupem k zařízení jako k souborům.
- Windows je **uzavřený, běžnější systém s jednodušším GUI**, ale **vyššími nároky a větší náchylností k útokům.**
- Hlavní rozdíly spočívají v **přístupu k zařízení, způsobu správy systému, otevřenosti a systémové struktuře.**

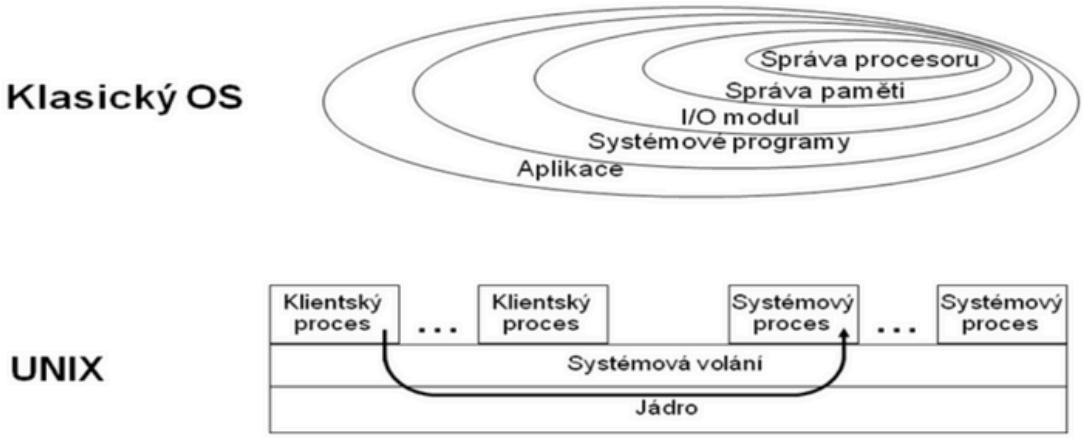

Práce se soubory

Co je soubor v UNIXu?

- Soubor = **sekvence** *(sled)* **bajtů**. UNIX nerozlišuje mezi různými typy obsahu – všechny soubory jsou pro jádro **„jen data“.**
- Soubory se rozlišují **na základě použití** – např. **textové, binární, zařízení, adresáře atd**.

Textové soubory

- Textové programy *(např. cat, less, editory)* očekávají, že **řádky jsou ukončeny znakem ASCII LF** *(Line Feed, kód \n, hex 0A)*.
- **Pozor:** UNIX používá **jen LF**, zatímco Windows používá CR+LF *(\r\n, hex 0D0A)*.

Adresářová struktura *(stromová hierarchie)*

- UNIX používá **hierarchický souborový systém se strukturou stromu**, který začíná **kořenovým adresářem /**.
- Adresáře jsou také soubory, které **obsahují informace o tom, kde se nachází jiné soubory** – např. název a inode *(interní identifikátor)*.

Cesty k souborům

K souborům můžeme **přistupovat pomocí cest** *(path):*

1. **Relativní cesta**

- Vztahuje se k aktuálnímu adresáři *(working directory)*.
- **.** *(tečka)* označuje **aktuální adresář**
  - Např. **./trida/lavice** → cesta z aktuální složky do **podadresáře trida**, dále lavice.
- **..** *(dvě tečky)* označuje **nadřazený adresář**
  - Např. **../škola/soubor.txt** → o složku výš, pak do škola, a pak soubor.

Příklad:

- Pokud jsem v **/home/user/dokumenty/**
  - ./trida/lavice ➔ /home/user/dokumenty/trida/lavice
  - ../škola/soubor.txt ➔ /home/user/škola/soubor.txt

2. **Absolutní cesta**

- Vztahuje se vždy **od kořene systému /**, nezávisle na aktuálním adresáři.
- Např. **/home/x0a_gorny/škola/soubor.txt**
- **Výhoda:** přesná a jednoznačná
- **Nevýhoda:** často dlouhá, méně přehledná

Shrnutí pro zapamatování

- Soubor = sled bajtů, bez vnitřní struktury
- Řádky v textu odděleny znakem **LF (\n)**
- **Adresáře jsou také soubory** – tvoří stromovou strukturu
- **Cesty:**
  - **Relativní:** závisí na **aktuální pozici** *(. a ..)*
  - **Absolutní:** od kořene **/**, univerzální ale dlouhá

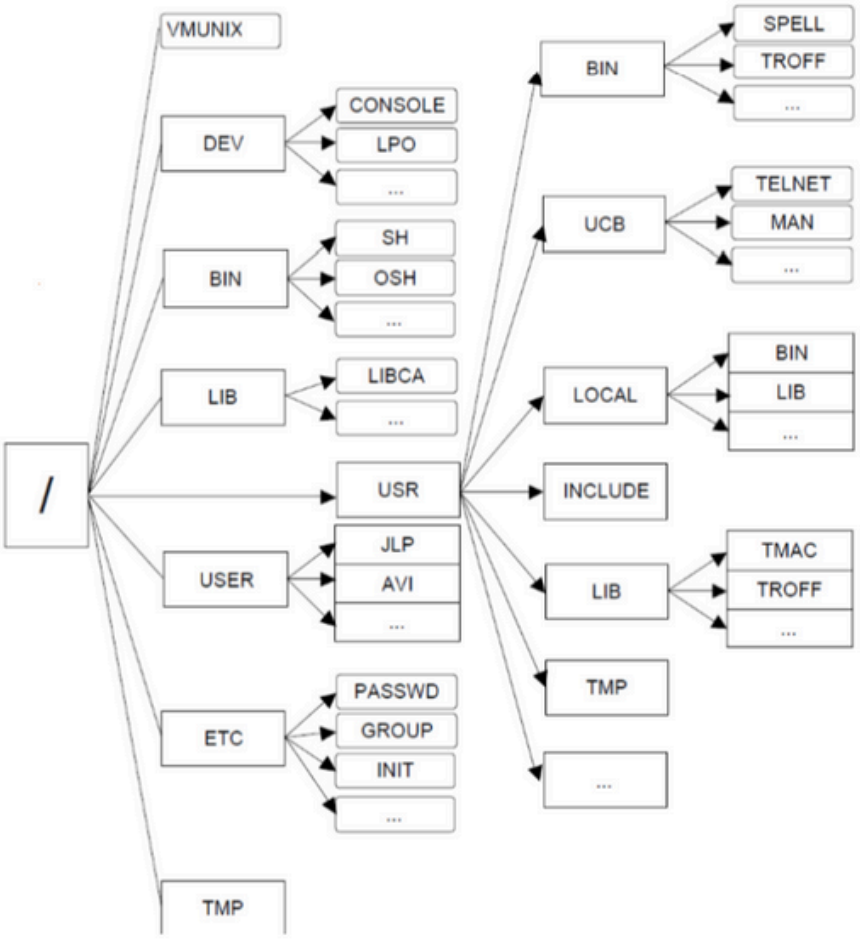

12. Unix

Programátorský interface (Systém souborů v UNIXu)

Struktura a organizace

- UNIX používá **stromovou hierarchii adresářů**, kde jsou všechny soubory i zařízení umístěny v jednom souborovém systému.
- Kořenový adresář je **/** – od něj vede celá struktura.
- Adresáře mohou **obsahovat soubory i další podadresáře.**
- **Zařízení** *(např. tiskárny, pevné disky)* jsou reprezentována jako **speciální soubory ve stromu** *(typicky v /dev)*.

Absolutní vs. relativní cesta

- **Absolutní cesta:**
  - Začíná **/** *(kořenem)*
  - Určuje **jednoznačnou polohu souboru v systému**
  - Např. **/home/uzivatel/dokument.txt**
- **Relativní cesta:**
  - Nezačíná lomítkem
  - Vztahuje k tzv. **pracovnímu adresáři** *(working directory)* procesu
  - Např. **dokument.txt** nebo **../soubory/data.txt**

Další vlastnosti:

- UNIX rozlišuje **malá a velká písmena** *(file.txt ≠ File.txt)*.
- Jméno souboru může **obsahovat libovolné znaky, včetně mezer** *(i když to není doporučeno)*.
- **Maximální délka názvu souboru:**
  - Historicky 14 znaků
  - Dnes typicky až 255 znaků
- Každý běžící proces má **přiřazený aktuální adresář**, který se dá zjistit např. **příkazem pwd.**

Adresář	Popis
/dev	Obsahuje soubory reprezentující zařízení systému (disky, tiskárny, terminály).
/bin	Základní spustitelné příkazy systému (např. ls, cp, mv, cat).
/sbin	Systémové příkazy určené pro administrátory (root) (např. fsck, reboot).
/etc	Konfigurační soubory a skripty, např. nastavení sítě, start serveru.
/home	Domovské adresáře běžných uživatelů (např. /home/riso).
/lib	Sdílené knihovny, především pro jazyk C a další systémové programy.
/tmp	Dočasné soubory, které se po restartu obvykle mažou.
/var	Proměnlivé soubory – logy, fronty tiskáren, e-maily apod.
/mnt	Připojovací bod pro externí disky nebo oddíly (mount point).
mc -a	Spuštění Midnight Commanderu – dvoupanelový správce souborů v terminálu.

12. Unix

Procesy

- Proces = **spuštěný program** *(instance programu běžící v paměti)*.
- Každý proces má **unikátní identifikátor** *(PID – Process ID)*.
- Proces má vlastní:
  - **Adresní prostor** *(paměť)*
  - Otevřené soubory
  - **Stav** *(běžící, čekající, zombie…)*
  - **Prioritu a rodiče** *(PPID – Parent PID)*

Vztah rodič-potomek *(forkovací model)*

fork()

- Systémová funkce, která **vytváří nový proces** *(kopii původního)*.
- **Potomek dědí celý adresní prostor rodičovského procesu**.
- Oba procesy *(rodič i potomek)* pokračují od **stejného místa v kódu za voláním fork()**.
- Funkce **fork() vrací:**
  - **0** v potomkovi
  - **PID** potomka v rodiči
  - **–1 při chybě** *(např. Cannot fork: Resource temporarily unavailable)*

exec()

- Zavádí **nový program do adresního prostoru procesu** *(většinou potomka)*.
- **Přepisuje aktuální kód a data procesu** – původní program končí.
- Často používané varianty: **execl(), execv(), execvp()…**

exit()

- Potomek pomocí této funkce **ukončuje svou činnost**.
- Vrací návratovou hodnotu, kterou může zachytit rodič *(např. úspěch/neúspěch)*.
- Proces poté přechází do stavu **ZOMBIE** – zůstává v systému, **dokud ho rodič nesklidí** *(wait())*.

wait()

- **Rodič čeká na ukončení potomka.**
- **Funkce vrátí PID** ukončeného potomka a **umožňuje zpracovat jeho návratový kód**.
- Pokud rodič nezavolá **wait()**, zůstane potomek ve stavu zombie.

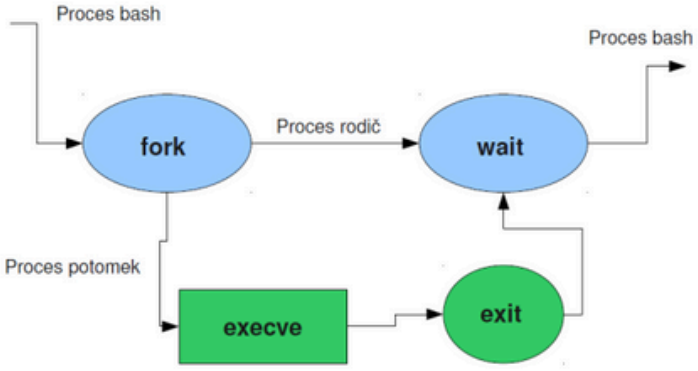

Vznik nového procesu a start nového programu

Životní cyklus procesu

1. **Vytvoření** *(fork)*
2. *(volitelně)* **Nahrazení** kódu *(exec)*
3. **Běh** procesu
4. **Ukončení** *(exit)*
5. **ZOMBIE stav** – dokud rodič nevolá wait

Shrnutí pro zapamatování

- **Proces** = běžící program, má PID, vlastní paměť a stav.
- **fork():** vytvoří nový proces *(kopie rodiče)*
- **exec():** načte nový program *(přepíše proces)*
- **exit():** ukončí proces a předá návratovou hodnotu rodiči
- **wait():** rodič čeká na ukončení potomka
- Nevyzvednutý potomek zůstává jako **zombie**

12. Unix

Vznik procesu & PIPE (roura)

Plánování *(scheduling)* a priorita

- Každý **proces má prioritu**, která ovlivňuje, **kdy a jak často bude procesorem spuštěn**.
- Priorita je číselná hodnota, kladné číslo, které je jedním z faktorů plánování.
  - **Nižší číslo = vyšší priorita** *(čím "nicer", tím méně náročný = nižší priorita)*.

Dědění a nastavení priority

- Potomek **dědí prioritu rodiče** při vytvoření pomocí **fork().**
- **Lze ale nastavit jinou prioritu** při startu pomocí příkazu:
  - **bash:** nice -n [incr] [command]
- **incr** je **inkrement priority**, typicky v rozsahu -20 *(nejvyšší priorita)* až +19 *(nejnižší)*.
- Pouze **root může zadat záporné** hodnoty *(vyšší prioritu)*.
  - **příklad:** nice -n 10 ./script.sh # spustí script s nižší prioritou

Změna priority běžícího procesu

- **Pomocí příkazu:** renice -n [incr] [PID]
- Slouží **ke změně priority již běžícího** procesu dle jeho PID.
  - **Příklad:** renice -n -5 1234 # zvýší prioritu procesu s PID 1234 *(povoleno jen rootem)*

Zabití procesu a stav zombie

- **Po ukončení (exit())** se proces označí jako **ZOMBIE** *(Z stav v ps)*.
- **Zombie proces:**
  - Je **ukončený**, ale stále evidovaný v systému *(čeká na wait() rodiče)*.
  - **Nemůže být znovu spuštěn.**
  - Zůstává v paměti jen **kvůli návratovému statusu.**

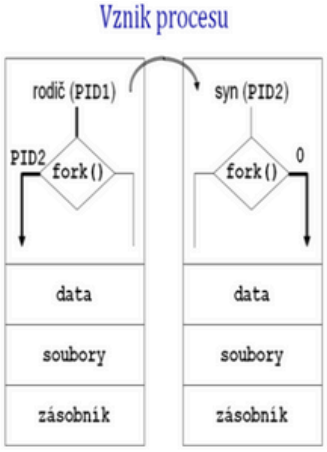

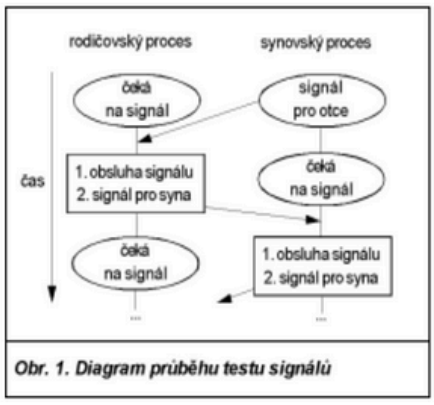

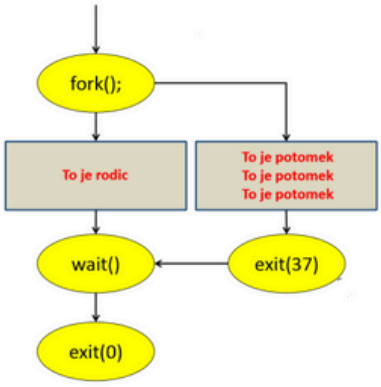

PIPE – Roura (meziprocesová komunikace)

Co je PIPE?

- **Systémová vyrovnávací paměť** *(buffer)*, pomocí které **jeden proces zapisuje výstup a druhý ho čte jako vstup.**
- **Používá se k propojení příkazů** – standardní výstup *(stdout)* jednoho slouží jako standardní vstup *(stdin)* druhého.

Syntaxe:

- command1 | command2
- Příklad: **ls -l | more** *(vypíše seznam souborů, more ho zobrazí stránkovaně)*
  - command1 ➔ **generuje data** *(výstup)*
  - command2 ➔ **zpracovává data** *(vstup)*

12. Unix

Kolona

- **Sekvence více příkazů spojených rourami** se nazývá kolona *(pipeline)*.
- **Může obsahovat více členů**, přičemž každý předává výstup dalšímu.
- **Příklad:** ps aux | grep apache | sort -k2

Shrnutí pro zapamatování:
Vznik procesu:

- **fork()** – vytvoření potomka, dědí prioritu
- **nice** – nastaví prioritu při spuštění
- **renice** – změní prioritu běžícího procesu
- **Nižší nice** = vyšší priorita, pouze root může dát záporné číslo
- **ZOMBIE** = ukončený, neodklizený proces

PIPE:

- **Propojení procesů** pomocí **|**
- **Data tečou z výstupu** jednoho **do vstupu druhého**
- Víc příkazů = **kolona** *(pipeline)*

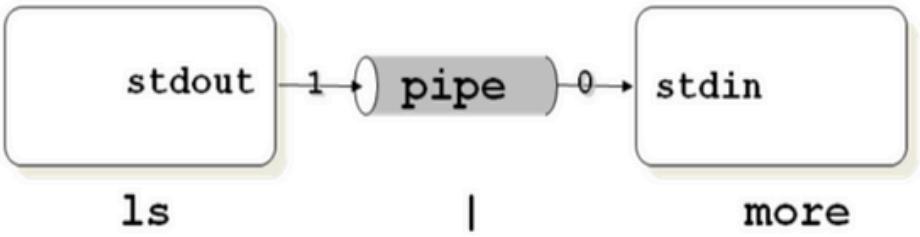

UNIX – Meziprocesová komunikace (IPC – Inter Process Communication)

Meziprocesová komunikace **umožňuje výmenu dat a synchronizaci mezi procesy**, které běží současně. **Existuje více metod:**

1. Semafory

Semafor slouží k **synchronizaci přístupu k tzv. kritické sekci** – části programu, která **pracuje se sdíleným zdrojem** *(např. tiskárna, paměť, soubor)*.
Typy přístupu:
a) Zprostředkovatel *(proxy)*

- Ke zdroji **nepřistupuje přímo žádný program**.
- Přístup je **řízen přes samostatný proces**, který spravuje přístup ostatním.
- **Výhoda:** vyšší kontrola, přehlednost.

b) Detektivní algoritmus *(busy-waiting)*

- Procesy **opakovaně kontrolují přepínač** *(semafor)*, zda je zdroj volný.
- Při víceúlohovém prostředí je to **neefektivní → zbytečné zatížení CPU.**
- Nebezpečí tzv. **kruhového blokování** *(deadlock)* – **procesy čekají navzájem na uvolnění zdroje.**

c) Dijkstrův semafor *(klasický semafor)*

- Speciální **celočíselná proměnná** (kladné hodnoty)
- Používá **dvě základní atomické operace:**
  - **P(A)** *(prolož/čekej)* **-** Pokud **A > 0**, sníží hodnotu A; pokud **A == 0**, proces čeká.
  - **V(A)** *(uvolni/signál)* **-** Pokud na **A čeká proces**, ten pokračuje; **jinak A++.**
- Typická **implementace pomocí jádra** nebo knihovny.
- **Možný problém: Deadlock** – procesy vzájemně čekají na uvolnění zdroje.

12. Unix

2. Sdílená paměť (Shared Memory)

- Umožňuje více **procesům přistupovat ke stejnému prostoru v paměti**.
- **Velmi efektivní způsob výměny dat** – rychlejší než jiné IPC metody *(např. sockety)*.
- Jeden proces **paměť alokuje a inicializuje**, ostatní ji "**namapují**" do svého prostoru.
- **Není automaticky synchronizovaná →** musí se kombinovat se semafory nebo zámky.
- Typicky se používá **shmget(), shmat(), shmdt()...**

Problém:

- Bez synchronizace může druhý proces číst nedokončený zápis, což může **vést k nekonzistenci dat.**

3. Signály

Signály jsou **asynchronní oznámení mezi procesy nebo z jádra procesům** – upozorňují je na určité události *(např. přerušení, chybu, ukončení...)*.

Základní signály:

Signál	Význam	Obvykle vyvolán
SIGINT	Přerušení (Ctrl+C)	Uživatelem
SIGQUIT	Ukončení s výpisem jádra (Ctrl+\ nebo Ctrl+I)	Uživatelem
SIGHUP	Ukončení relace (např. zavření terminálu)	Shell
SIGKILL	Násilné ukončení procesu	Nelze zachytit nebo ignorovat
SIGTERM	Žádost o ukončení (standardní)	Lze zachytit

Použití:

- **Poslání signálu:** kill -SIGNAL PID
- **Nejsilnější signál:** kill -9 PID # SIGKILL
- **Zjištění PID procesu:** ps -a -l

Shrnutí pro zapamatování

Metoda	Popis	Použití
Semafory	Synchronizace přístupu ke zdrojům	P() a V(), pozor na deadlock
Sdílená paměť	Rychlá výměna dat	Vyžaduje synchronizaci
Signály	Oznámení o události	kill, SIGINT, SIGKILL atd.

12. Unix

UNIX – Uživatelský interface (rozhraní)

Rozhraní systému

- Uživatelský interface je **způsob, jakým uživatel komunikuje s operačním systémem.**
- **V UNIXu může být:**
  - **Textový** *(CLI)* – např. **shell** *(Bash, zsh)*
  - **Grafický** *(GUI)* – např. **GNOME, KDE** *(méně používaný na serverech)*

Systémové programy *(nástroje)*

- Programátoři i běžní uživatelé **využívají systémové programy**, často zaměřené na **manipulaci se soubory a adresáři**.

Příkaz	Popis
mkdir	Vytvoření nového adresáře
rmdir	Odstranění prázdného adresáře
cd	Změna aktuálního adresáře
pwd	Zobrazení aktuálního adresáře (absolutní cesta)
ls	Výpis obsahu adresáře
cp	Kopírování souboru/adresáře
mv	Přesunutí nebo přejmenování souboru/adresáře
rm	Odstranění souboru/adresáře (i rekurzivně: rm -r)

Shell (terminálové prostředí)

Shell je **interpreter příkazů – tedy proces, který:**

- **zprostředkovává spouštění** jiných programů
- **umožňuje skriptování**, **přesměrování vstupů/výstupů, použití proměnných**

Fungování shellu:

1. Uživatel zadá příkaz *(např. ls)*
2. **Shell prohledá tzv. $PATH** – seznam adresářů, kde **hledá spustitelné soubory**
   - **Obvykle obsahuje:** /bin, /usr/bin, /usr/local/bin
3. Pokud je soubor nalezen, **shell jej spustí jako nový proces** a po dobu jeho běhu **„čeká“**
4. Po ukončení příkazu **shell pokračuje**

Spuštění programu = zadání jeho **názvu** *(např. program)* nebo **cesty** *(./program, /usr/bin/program)*

12. Unix

Často používané příkazy

Příkaz	Funkce
find <cesta> -name <soubor>	Vyhledává soubor v adresářové struktuře
ls	Výpis obsahu adresáře
pwd	Aktuální pracovní adresář
cd <adresář>	Přesun do adresáře
mkdir <název>	Vytvoří adresář
rmdir <název>	Smaže prázdný adresář
chmod <modifikace> <soubor>	Změní práva k souboru (např. chmod 755 script.sh)
grep <text> <soubor>	Vyhledá řádky obsahující zadaný text
cat <soubor>	Zobrazí obsah souboru, případně spojí více souborů
head -n <číslo> <soubor>	Zobrazí prvních n řádků
tail -n <číslo> <soubor>	Zobrazí posledních n řádků
diff <soubor1> <soubor2>	Porovná soubory po řádcích
cmp <soubor1> <soubor2>	Porovná bajt po bajtu, vypíše první rozdíl
sort <soubor>	Setřídí obsah souboru podle abecedy nebo číselně

Shrnutí:

- **Uživatelské rozhraní UNIXu je primárně textové** – shell je klíčový pro správu systému.
- Systémové příkazy poskytují **silné nástroje pro správu souborů a adresářů**.
- Shell spouští programy **z cest definovaných v proměnné prostředí $PATH**.
- Pro efektivní práci v UNIXu je **nutné znát a používat tyto příkazy a principy**.

12. Unix

Použití a popis síťových služeb

Telnet *(Telecommunication Network)*

- **Textový komunikační protokol** pro **připojení k vzdálenému počítači přes síť**.
- Pracuje na **aplikační vrstvě modelu TCP/IP**.
- **Typ spojení:** klient–server, využívá TCP transportní protokol, přenos je duplexní *(obousměrný)*.
- Přenáší **8bitové znaky** *(ASCII)*, bez šifrování – **nezabezpečený**.
- Server naslouchá na portu 23.
- Umožňuje **ovládání vzdáleného počítače přes příkazový řádek**.
- Probíhá tzv. **vyjednávání voleb** – nastavení typu terminálu, ovládání toku atd.
- **Nevhodný pro používání v otevřených sítích** *(např. Internet)* kvůli bezpečnostním rizikům – hesla a data nejsou šifrována.

SSH *(Secure Shell)*

- **Zabezpečený nástupce Telnetu** pro vzdálený přístup a správu systému.
- Pracuje na **aplikační vrstvě TCP/IP**, používá TCP port 22.
- **Šifruje celý přenos:** chrání hesla, příkazy, výstup i data.
- **Umožňuje:**
  - **Bezpečné přihlášení** na vzdálený server
  - Přístup k **shellu** *(příkazovému řádku)*
  - **Bezpečný přenos souborů** *(pomocí scp, sftp)*
  - **Tunelování** dat *(port forwarding)*

Zajišťuje:

- **Autentizaci** *(ověření identity)*
- Integritu přenesených dat
- **Transparentní šifrování**
- **Volitelnou kompresi přenosu**

Standard pro správu Linux/Unix serverů na dálku

FTP *(File Transfer Protocol)*

- Protokol **pro přenos souborů mezi zařízeními v síti.**
- Pracuje na **aplikační vrstvě, využívá TCP/IP**, standardně porty:
  - 21 *(řídící spojení)*
  - 20 *(datové spojení)*
- Funguje **nezávisle na operačním systému**.
- Používá se pro:
  - **Upload/download souborů**
  - **Správu webového hostingu**
- **Nevýhoda: nezabezpečený** *(data a hesla se přenáší v otevřeném textu)*
- **Zabezpečené alternativy:** FTPS, SFTP *(součást SSH)*

12. Unix

DNS *(Domain Name System)*

- **Systém doménových jmen** – převádí **čitelná doménová jména na IP adresy a naopak**.
- Pracuje na **aplikační vrstvě**, používá UDP port 53 *(v některých případech TCP)*.
- **Zajišťuje:**
  - Překlad např. **www.google.com → 142.250.74.68**
- **DNS je distribuovaná hierarchická databáze:**
  - Root servery
  - **TLD** servery *(.cz, .com, ...)*
  - **Autoritativní servery** *(např. správa domény)*
- Umožňuje **efektivní, rychlé a škálovatelné směrování požadavků v síti**.
- **IPv4: 32bitová adresa** *(např. 192.168.1.1)*, **IPv6: 128bitová** *(např. 2001:0db8::1)*

DHCP *(Dynamic Host Configuration Protocol)*

- Protokol pro **automatické přidělování síťových parametrů nově připojeným zařízením**.
- Pracuje nad **transportní vrstvou TCP/IP**, využívá:
  - UDP porty 67 *(server)* a 68 *(klient)*
- **Automaticky přidělí klientovi:**
  - IP adresu
  - Masku podsítě
  - Výchozí bránu *(gateway)*
  - Adresy DNS serverů
- **IP adresa není přidělena trvale** – používá se pronájem *(lease)*.
- **Klient má běžící DHCP klient, který obnovuje** *(renewuje)* adresu před vypršením lease.
- **Eliminuje nutnost ručního nastavování IP adres**.

Protokol	Vrstva	Port	Funkce	Zabezpečení
Telnet	Aplikační	23	Vzdálený přístup (shell)	❌ Ne
SSH	Aplikační	22	Vzdálený přístup + šifrování	✅ Ano
FTP	Aplikační	20/21	Přenos souborů	❌ Ne (alternativy FTPS, SFTP)
DNS	Aplikační	53 (UDP)	Převod domén/IP	🔒 Ano (částečně – DNSSEC)
DHCP	Aplikační	67/68 (UDP)	Automatická konfigurace	✅ (v rámci sítě)

12. Unix

Virtualizace Unixu na MS Windows

- **Virtualizace PC** = technologie umožňující **spouštění více operačních systémů** *(OS)* **současně na jednom fyzickém počítači**.
- **V praxi:** na běžícím OS Windows lze spustit virtuální počítač *(VM)*, ve kterém běží např. **Unix nebo Linux**.

Technické požadavky:

1. **Podpora virtualizace procesorem a základní deskou**
   - Nutné: Intel VT-x nebo AMD-V (většina nových CPU je podporuje).
   - BIOS/UEFI: musí být zapnuta položka např. Intel Virtualization Technology (VT-x).
2. **Operační paměť** *(RAM)*
   - Minimálně 2 GB RAM pro plynulý chod hostitelského i virtuálního systému.
   - Doporučeno: 4 GB a více.
3. **Dostatek místa na disku**
   - Virtuální stroj vytváří velký soubor (virtuální disk), který zabírá několik GB.
   - Doporučeno: SSD disk pro rychlejší práci.

Software	Licence	Popis
VirtualBox	Freeware (open source)	Nejoblíbenější volně dostupný nástroj. Podporuje mnoho OS, běží na Windows, Linux, macOS.
Microsoft Virtual PC	Freeware (ukončený vývoj)	Dříve řešení od Microsoftu, omezené jen na starší systémy Windows (např. XP Mode).
VMware Workstation	Komerční	Profesionální nástroj s širokou funkcionalitou, podporuje snapshoty, klonování, sdílené složky.
Parallels Workstation	Komerční	Původně zaměřen hlavně na virtualizaci Windows na macOS, existují i verze pro Windows.

Praktické využití virtualizace Unixu na Windows

- Testování a vývoj softwaru v Unixových systémech bez nutnosti instalace Linuxu na disk.
- Výuka Unixu/Linuxu ve školním prostředí na počítačích s Windows.
- Spuštění nástrojů, které jsou dostupné pouze v Unix/Linux prostředí (např. bash, gcc, make).

Výhody virtualizace

- Neovlivňuje hlavní *(hostitelský)* OS.
- Lze rychle vytvářet, klonovat a mazat jednotlivé virtuální systémy.
- Virtuální systém je izolovaný – bezpečnější testování.
- Možnost vytvoření snapshotu *(uložení stavu VM)* pro návrat do konkrétního bodu.

Nevýhody:

- Vyšší hardwarové nároky *(RAM, CPU, disk)*.
- Menší výkon než u nativní instalace.
- Bez zapnuté virtualizační technologie v BIOS nelze spustit 64bitové OS.

12. Unix

Skripty:

1. **Práce se signály v C (reakce na SIGINT):**

```c
#include <signal.h>
#include <stdio.h>
#include <unistd.h>

void ouch(int sig) {
    printf("Ouch! - Mám signál %d\n", sig);
    (void) signal(SIGINT, SIG_DFL); // Po zachycení nastaví zpět výchozí chování
}

int main() {
    (void) signal(SIGINT, ouch); // Nastaví handler na přerušení (Ctrl+C)
    while(1) {
        printf("Hello!\n");
        sleep(1);
    }
}
```

- **SIGINT =** signál přerušení *(např. Ctrl+C)*
- **Funkce signal()** nastavuje obslužnou funkci *(handler)* pro daný signál
- **SIG_DFL =** výchozí obsluha *(např. ukončení programu)*

2. Shellový skript

read B– načte vstup uživatele do proměnné B
if ["$B" = "YES"] – porovnání hodnoty
Příkazový blok then … else … fi je zakončen klíčovým slovem fi

```bash
#!/bin/bash

echo "start…."
read B

if [ "$B" = "YES" ]; then
    echo "dobry den"
else
    echo "dobry vecer"
fi

echo "END…."
```

Správa uživatelů a skupin v Linuxu

- useradd [jméno] - Vytvoří nového uživatele
- userdel [jméno] - Smaže uživatele a volitelně i jeho domovský adresář (-r)
- usermod [volby] [jméno] - Modifikuje existujícího uživatele (např. změna shellu, skupiny)
- passwd [jméno] - Změní nebo nastaví heslo uživatele

Skupiny

- groupadd [jméno] - Vytvoří novou skupinu
- groupdel [jméno] - Smaže skupinu
- groupmod [volby] [jméno] - Upraví název nebo GID skupiny

```
groupadd studenti          # vytvoření skupiny "studenti"
useradd st1 -g studenti    # vytvoření uživatele st1 a zařazení do skupiny studenti
chmod g+rx st1             # přidání práv pro skupinu k souboru/d. st1 (není jasné,
passwd st1                 # nastaví heslo pro uživatele st1
```

  - **-g** určuje primární skupinu uživatele při jeho vytvoření.
  - **chmod g+rx** = přidání práv read a execute skupině ke konkrétnímu objektu *(soubor/složka)*.
  - Při passwd je třeba zadat heslo **2×.**

12. Unix

Konfigurace služeb v Unix/Linux

Důležité systémové cesty

- **/etc/init.d/** nebo **/etc/rc.d/init.d/** - Obsahuje startovací skripty služeb (daemons)
- **/etc/** - Obsahuje konfigurační soubory systému a služeb
- **/etc/vsftpd/vsftpd.conf -** Hlavní konfigurační soubor pro FTP server vsftpd

Spouštění a správa služeb *(SysV init)*

- Startovací skripty se nachází v:
  - **/etc/init.d/** *(Debian, Ubuntu)*
  - **/etc/rc.d/init.d/** *(Red Hat, CentOS, starší systémy)*

Příklad práce se službou:

- **/etc/init.d/vsftpd start** # Spustí FTP službu
- **/etc/init.d/vsftpd stop** # Zastaví službu
- **/etc/init.d/vsftpd reload** # Načte novou konfiguraci bez restartu

chkconfig – správa automatického spouštění služeb

- **chkconfig --list -** Vypíše aktuální služby a jejich stav ve všech runlevelech
- **chkconfig --add [služba] -** Přidá službu pro správu chkconfig
- **chkconfig --del [služba] -** Odebere službu z chkconfig

apropos – vyhledávání v manuálových stránkách

- **apropos ftp**
  - Vyhledá všechny příkazy, manuálové stránky nebo popisy obsahující slovo **"ftp"**
  - Užitečné při hledání příkazů podle funkce

Daemon *(služba)*

- Daemon je **program běžící na pozadí**, bez přímé interakce s uživatelem.
- Odpojí se od terminálu *(klávesnice)*, často **startuje při bootu**.
- Typicky **nastavuje, sleduje nebo zpracovává síťové požadavky**.
- Např. **vsftpd, sshd, cron, httpd, mysqld,** aj.
- Internetový daemon – **XINETD**
  - Řídí **spouštění síťových služeb na vyžádání** *(on-demand)*.
  - Centrálně konfiguruje služby přes **/etc/xinetd.conf a /etc/xinetd.d/**

Konfigurace FTP serveru (vsftpd)

- **/etc/vsftpd/vsftpd.conf**
- **Obsahuje parametry jako:**
  - anonymous_enable=YES/NO
  - local_enable=YES
  - write_enable=YES
  - chroot_local_user=YES
- **Spuštění služby:**
  - **/etc/init.d/vsftpd start** # Spustí
  - **/etc/init.d/vsftpd stop** # Zastaví
  - **/etc/init.d/vsftpd reload** # Znovu načte konfiguraci

12. Unix

Základní příkazy:

Příkaz / Název	Význam
ls	Výpis obsahu adresáře (listování)
man	Zobrazí manuálovou stránku příkazu
q	Ukončí zobrazení (man, more, less atd.)
ls -all	Zobrazí všechny soubory, včetně skrytých
ls -al	Dlouhý výpis souborů se všemi informacemi
cd	Přechod do domovského adresáře
cd ..	Přechod o úroveň výše
pwd	Zobrazí aktuální cestu (Print Working Directory)
ls -l	grep x0a
/bin	Obsahuje základní příkazy operačního systému
/sbin	Obsahuje systémové příkazy pro administrátora (roota)
cd /	Přechod do kořenového adresáře
/dev	Obsahuje zařízení a drivery (disky, porty apod.)
/etc	Konfigurační soubory a startovací skripty systému
/mnt	Slouží pro připojení externích zařízení (např. disků)
/tmp	Dočasný adresář
/var	Měnící se data – logy, maily, data serveru (např. FTP)
mc -a	Spustí Midnight Commander – textový správce souborů
cat	Vypíše celý obsah souboru
more	Výpis souboru po stránkách (nelze se vracet)
less	Výpis souboru s možností návratu a posunu v obou směrech
mkdir	Vytvoření nového adresáře
cp	Kopírování souborů nebo adresářů
rm	Mazání souborů (s -r i adresářů)
ps	Výpis běžících procesů uživatele
sort	Třídění obsahu (např. textových souborů)